

*Султанова Л. Ю., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (м. Київ)*

## ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

*У статті розкривається сутність постіндустріального суспільства. Аналізуються позитивні аспекти входження України в європейський освітній простір. Визначається роль університетів у підготовці висококваліфікованих фахівців. Обґрунтовується необхідність підготовки викладачів вищих навчальних закладів, відповідно до вимог сучасного суспільства.*

*Ключові слова: постіндустріальне суспільство, університет, викладач вищого навчального закладу.*

*В статье раскрывается сущность постиндустриального общества. Анализируются положительные аспекты вхождения Украины в европейское образовательное пространство. Определяется роль университетов в подготовке высококвалифицированных специалистов. Обосновывается необходимость подготовки преподавателей высших учебных заведений, в соответствии с требованиями современного общества.*

*Ключевые слова: постиндустриальное общество, университет, преподаватель высшего учебного заведения.*

*The article reveals the essence of post-industrial society. The positive aspects of Ukraine's entry into the European educational space are analyzed. The role of universities in training highly qualified specialists is determined. The necessity of training higher education teachers according to the requirements of modern society is motivated.*

*Keywords: postindustrial society, university, higher educational teacher.*

### **Постановка проблеми у загальному вигляді.**

За умови євроінтеграції проголошеної Президентом України, схваленої Верховною Радою України і підтриманої суспільством, актуальність проблеми реформування вітчизняної системи вищої освіти не викликає сумнівів.

Процес входження України в європейський освітній простір відбувається в епоху постіндустріального суспільства, або як її ще називають – «суспільства знань», в якому потреба у висококваліфікованих фахівцях постійно зростає. Провідну роль у забезпеченні суспільства такими фахівцями відіграють університети. Відповідно, і професійний рівень викладачів вищих навчальних закладів повинен відповідати вимогам сучасного суспільства.

### **Аналіз основних досліджень і публікацій.**

Досліджуючи проблему підготовки викладача вищого навчального закладу в умовах інтеграції України в європейський освітній простір нами було опрацьовано:

– законодавчу базу України та Європи (Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту»»;

Лісабонська декларація від 13 квітня 2007 року та завдання Болонської декларації);

– публікації дослідників постіндустріального суспільства (концепція постіндустріального суспільства Белла Д. проаналізована Фельдблюмом В. у праці «Анализ теории постиндустриального общества: сущность, критика, перспективы»; Новіков О.М.);

– публікації російських дослідників теорії і практики професійної освіти (Бім-Бад Б.М., Попков В.А., Коржуев А.В.).

**Мета статті** полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми підготовки викладача вищого навчального закладу в умовах інтеграції України в європейський освітній простір.

### **Виклад основного матеріалу дослідження.**

Людство перейшло в зовсім нову епоху свого існування – постіндустріальну, що викликало і викликає докорінні перетворення в політиці, економіці, культурі, в особистому житті кожної людини. Динамічне суспільство, яке постійно змінюється, повинно і освіту мати настільки ж динамічну. Якщо раніше, в епоху індустріалізму, людина навчалася 10-15 років, щоб потім все життя працювати на

обраному (або призначеному їй) місці, то тепер отримана освіта застаріває настільки швидко, що переучуватися потрібно постійно. У зв'язку з цим, перед системою освіти, в усьому світі гостро стоїть проблема радикальної перебудови її цілей, змісту, форм, методів, засобів і всієї її організації відповідно до вимог Нового Часу [7].

За сучасним визначенням, постіндустріальне суспільство – це суспільство, в економіці якого, в результаті науково-технічної революції і істотного зростання доходів населення, пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг. Виробничим ресурсом стають інформація і знання. Наукові розробки – головна рушійна сила економіки. Найбільш цінними якостями працівника є рівень освіти, професіоналізм, здатність до навчання і креативність. З огляду на роль знань та інформації в новій епосі розвитку людства її ще називають «інформаційним суспільством» або «суспільством знань».

Оскільки сучасна економіка досягла такої якості, коли більшість працівників повинні мати високий освітній рівень, суспільство постало перед необхідністю об'єктивно оцінити здобутки та прорахунки в існуючій системі вищої освіти. Рух Європи до суспільства знання через побудову спільного інтелектуального простору на основі гармонізації освітніх систем; через наголос на пріоритеті наукових досліджень та інноваційного шляху розвитку; забезпечення континентальної мобільності студентів, викладачів та науковців; побудову спільного ринку праці – став моделлю якісних змін у житті країн цілого регіону, об'єктом прискіпливої уваги політиків, професіоналів та широкої спільноти.

Враховуючи єдність кордонів України з Євросоюзом, історичну, культурно-цивілізаційну, територіальну ідентифікацію України, а також входження в єдиний європейський загальноосвітній простір і стратегічний курс нашої держави на інтеграцію в Євросоюз, доцільним і своєчасним є вивчення процесів європейської інтеграції, а також перспектив їх розвитку для України [4].

Сьогодні входження національної системи освіти в європейський освітній простір асоціюється з Болонським процесом, який є відповіддю на спільні виклики

європейських країн щодо розвитку вищої освіти. Основним завданням Болонської декларації є консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи з метою істотного підвищення конкурентоспроможності європейської освіти і науки у світовому вимірі.

Приєднавшись у 2005 році до Болонської декларації Україна отримала офіційне визнання європейською спільнотою зовнішньополітичного курсу нашої держави, спрямованого на євроінтеграцію.

Перед Україною, як учасницею Болонського процесу, було поставлено ряд першорядних ключових завдань, які передбачали запровадження до 2010 року стандартів, рекомендацій та основних інструментів єдиного простору вищої освіти: Національної рамки кваліфікацій, інноваційної Європейської кредитно-трансферної системи, Додатку до диплома європейського зразка.

Для України виконання поставлених завдань означатиме встановлення високої планки освітніх стандартів, досягнення нової якості вищої освіти, можливість професійного та особистісного розвитку всіх учасників навчально-виховного процесу, змістовного збагачення та технологічного вдосконалення навчання.

Незважаючи на те, що означений період (2005-2010 рр.) виконання завдань Болонської декларації вже завершився – вирішальним для реалізації довготермінових стратегій забезпечення сталого розвитку та удосконалення системи вищої освіти України буде період 2010-2020 рр., який і покаже наскільки глибокими та якісними були зміни в освіті попередніх років.

Зупиняючись на перевагах Болонського процесу (а існують і певні недоліки та труднощі у реалізації завдань Болонської декларації), зазначимо, що ще однією з переваг болонських новацій є зміцнення на європейському ринку освітніх послуг позиції вищих навчальних закладів України та забезпечення їх рівноправності у світовому співтоваристві.

У проекті Закону «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту»» вищий навчальний заклад визначається як освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, принципів автономії, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні

(освітньо-наукові) програми вищої освіти за певними освітньо-кваліфікаційними (освітньо-науковим) рівнями, забезпечує навчання, виховання осіб, здобуття ними кваліфікації відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність [10].

За даними сайту Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, у системі вищої освіти України функціонує 854 вищих навчальних заклади, у тому числі 197 університетів, 62 академії, 109 інститутів, 234 коледжі, 130 технікумів, 121 училище та 1 консерваторія; з них 446 вищих навчальних закладів державної форми власності, 220 – комунальної та 188 – приватної [3].

Серед безлічі вищих навчальних закладів (інститутів, коледжів, академій та ін.) університети займають особливе місце.

Університет (від лат. *universitas* – сукупність, спільність) – вищий навчально-науковий заклад, де здійснюють підготовку фахівців за сукупністю дисциплін, що складають основи наукового знання.

Історія університетської освіти нараховує кілька століть, упродовж яких вона переконливо продемонструвала свою життєздатність, відкритість до змін, прагнення до перетворень і прогресу в суспільстві.

Як зазначає Бім Бад Б.М., університет як такий є не що інше, як спільнота майстрів, яка вирощує передову науку, залучаючи до неї нові сили з числа студентів та аспірантів. В університеті викладається наука як вид духовного виробництва, а не її плоди і результати (викладання «результатів» – справа не університетів, а коледжів, інститутів та ін.) [2].

Упродовж останніх майже тисячу років університети користуються невід'ємним правом самоврядування. Пошук компромісу між самоврядуванням і державним управлінням лежить в основі сучасного тлумачення автономії університету.

У Лісабонській декларації від 13 квітня 2007 року «Університети Європи після 2010 року: багатоманітність при єдності цілей» у розділі автономність зазначено: «Університети закликають уряди схвалити принципи автономності навчальних закладів, що підкріплюють їх різні місії, в тому числі принципи академічної автономії (навчальні плани, програми та наукові дослідження),

фінансової автономії (виділення бюджету єдиною сумою), організаційної автономії (організаційна структура університетів) і автономії в галузі кадрової політики (найм, заробітна плата та просування по службі). Автономність повинна бути підкріплена належним рівнем державного фінансування, а також повинна забезпечувати можливість стратегічного незалежного управління університетами своїми фінансовими надходженнями з державних і приватних джерел, включаючи дари і пожертвування філантропів, компаній, випускників та студентів. Університети закликають уряди проводити оцінку досягнутих результатів як в галузі автономії, так і в галузі фінансування університетів на основі відповідних встановлених планових показників. Університети будуть прагнути до зміцнення своєї провідної ролі в цих процесах і підвищення професіоналізму в управлінні» [5].

Таким чином, назважаючи на те, що європейський простір об'єднує 46 національних систем, що розвиваються відповідно до спільно погоджених принципів, і сприяє узгодженню, сумісності, порівнянню – він, одночасно, визнає різноманітність систем вищої освіти, змісту і технологій навчання. Запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. Підтвердженням цьому є низка керівних європейських документів щодо розвитку вищої освіти, в яких зазначається, що університети значною мірою повинні зберігати свої власні традиції, надбання, досвід.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України також приділяє особливу увагу тому, щоб кожен університет поряд із врахуванням загальних рекомендацій та порад міністерства для всіх університетів, формував своє власне освітнє середовище, культуру організації навчання, культуру викладачів і студентів, культуру оцінювання навчальних досягнень студентів, культуру забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців та науково-педагогічних працівників.

Отже, автономія залишається основою університетського життя, однак сьогодні її необхідно перевизначити з урахуванням більш глибокої інтеграції університету з

економікою, ринком праці і програмою розвитку нації.

Американський соціолог, теоретик постіндустріального суспільства Деніел Белл зазначає, що університет є головним соціальним інститутом сучасного суспільства. Однією з функцій, яку бере на себе університет, як елітна група вищих навчальних закладів – є забезпечення потреб суспільства у висококваліфікованих кадрах. Окрім цього Белл Д. визначає постіндустріальне суспільство, як «суспільство професіоналів», де основним класом є «клас інтелектуалів» [1].

Така характеристика сучасного представника постіндустріального суспільства – висококваліфікований, професіонал, інтелектуал – вимагає відповідного рівня освіти і переосмислення сутності поняття «освічена людина».

Новіков О.М. високоосвічену людину характеризує як не тільки бездоганного фахівця у своїй галузі, але і людину, яка впевнено орієнтується в інших сферах науки і культури, знає вітчизняну та світову історію і літературу, філософію, соціологію, володіє декількома мовами тощо. А освіченість в постіндустріальному суспільстві – сформулював як здатність спілкуватися, вчитися, аналізувати, прогнозувати, проектувати, обирати і творити [8].

Неграмотною людиною завтрашнього дня буде не та, яка не вміє читати, а та, яка «не навчилася вчитися». Індивідуум завтрашнього дня буде мати справу з ще більш жорсткими змінами, ніж ми сьогодні. Для освіти завдання зрозуміле: її прямим обов'язком має стати підвищення здатності людини справлятися в тій швидкості, з якою вона може пристосуватися до реальних змін. І чим більше швидкість зміни, тим більша увага має бути присвячена розпізнаванню образів майбутніх подій [6].

Академік РАО Новіков О.М.: «поняття «професіоналізм» сьогодні замінюється поняттям «освіченість» і «компетентність». Адже суспільство все більше надає перевагу освіченості аніж професіоналізму, оскільки «професіоналізм» асоціюється зі словом «вузький». Чим професіоналізм вищий, тим він вузьчий. Освіченість, навпаки – чим вище, тим ширше.

Окрім того, професіоналізм в першу чергу передбачає володіння людиною технологіями. Тоді як компетентність

становить собою окрім технологічної підготовки цілу низку інших компонентів позапрофесійного або надпрофесійного характеру необхідних сьогодні в тій чи іншій мірі кожному фахівцю. Це, насамперед, такі якості особистості як: самостійність, здатність приймати відповідальні рішення, творчий підхід до будь-якої діяльності, уміння доводити розпочату справу до кінця, вміння постійно вчитися; гнучкість мислення, наявність абстрактного, системного та експериментального мислення; вміння вести діалог, співпрацювати, бути комунікабельним тощо» [8].

Таким чином, над власне професійною технологічною підготовкою, виростає величезна позапрофесійна надбудова вимог до фахівця.

В результаті підвищення вимог до рівня освіти з метою забезпечення потреб суспільства у висококваліфікованих кадрах підвищуються вимоги і до викладача вищого навчального закладу.

Підготовка нової генерації науково-педагогічних кадрів – національної еліти, здатної трансформувати нову освітньо-світоглядну парадигму національно-державного творення на основі гуманістичної психології про самореалізовану та самоактуалізовану особистість як важливий компонент творення людини з новим типом мислення – одне із стратегічних завдань реформування вищої освіти в Україні [11].

Підготовка викладача вищого навчального закладу до недавнього часу мала значний недолік, який полягав у тому, що більшість викладачів не мали спеціальної педагогічної освіти на відміну від, наприклад, вчителів початкових класів, які закінчили педагогічне училище, інститут та інші вищі педагогічні навчальні заклади. Таким чином, більшість викладачів вищих навчальних закладів, які є фахівцями у своїй галузі, викладають, не маючи спеціальної психолого-педагогічної підготовки.

На наш погляд, існує принаймі два шляхи вирішення цього питання. Перший – включення в систему професійної підготовки циклу психолого-педагогічних дисциплін, викладання яких можуть забезпечити викладачі кафедр загальної педагогіки або педагогічних факультетів створених при університетах. Другий – отримання

## Питання педагогіки

додаткової спеціальності «викладач вищого навчального закладу».

Цікавим прикладом другого варіанту, є досвід Російської Федерації. З цього приводу російські науковці Попков В.А. та Коржуєв А.В. зазначають: «вперше за всю історію російської вищої освіти на державному рівні задекларована необхідність і значимість для педагога вищої школи знань психолого-педагогічного напрямку і офіційно оголошено про організацію системи підготовки викладачів з метою отримання державного сертифікату за спеціальністю «викладач вищої школи». Таким чином, проблема отримала загальнодержавний статус і науково-освітнє співтовариство прониклось її важливістю для підвищення якості підготовки спеціалістів з вищою освітою, яка відповідає рівню ХХІ століття» [9].

В Україні підготовка та атестація науково-педагогічних кадрів вищої школи здійснюється через магістратуру та

аспірантуру. Доречною, за таких умов, буде розробка і реалізація моделі викладача вищого навчального закладу, яка б враховувала як сучасні прогресивні світові тенденції педагогічного поступу так і національно-культурні традиції функціонування освітньо-виховного простору. Така модель, на наш погляд, має будуватися на культурологічному підході, який буде покладено в основу формування викладача вищого навчального закладу як «людини культури».

**Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.**

Отже, проблема підготовки викладача вищого навчального закладу в умовах інтеграції України в європейський освітній простір пов'язана з певними труднощами об'єктивного і суб'єктивного характеру, є багатогранною і потребує подальшого дослідження.

## Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. М., 1999. – С. 334-335.
2. Бим-Бад Б.М. Что такое университет / Бим-Бад Борис Михайлович [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bim-bad.ru/biblioteka/>
3. Вища освіта України / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/vishcha>
4. Гудзь М.В., Гудзь П.В. Загальний курс європеїстики. – Донецьк: Юго-Восток, 2006. – С. 37-38.
5. Лиссабонская декларация. Университеты Европы после 2010 года: многообразие при единстве целей / European University Association [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eua.be/Home.aspx>
6. Новиков А.М. Понятие «образованность» в постиндустриальном обществе // Журнал «Специалист», 2008, № 3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.anovikov.ru/artikle.htm>
7. Новиков А.М. Постиндустриальное образование. – М.: Издательство «Эгвес», 2008. – 136 с.
8. Новиков А.М. Российское образование в новой эпохе / Парадоксы наследия, векторы развития. – М.: Эгвес, 2000. – 272 с.
9. Попков В.А., Коржуев А.В. Теория и практика высшего профессионального образования: Учеб. пособие для системы дополнительного педагогического образования. – М.: Академический Проект, 2004. – С. 6.
10. Проект Закону про вищу освіту / Верховна Рада України [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb\\_n/webproc4\\_1?pf3511=4226](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=4226)
11. Семенюк Т.В. Особистість викладача вищої школи як психолога-проектувальника-дослідника // Болонський процес: перспективи розвитку вищої освіти України: Матеріали VII Міжнар. наук. конф. «Модернізація вищої освіти України в умовах Болонського процесу: аналіз вітчизняного досвіду і перспективи розвитку», м.Одеса, 29-31 трав. 2007 р. і VIII Міжнар. наук. конф. «Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи вищої освіти в контексті Болонського процесу», м. Судак (Автономна Республіка Крим), 13-16 верес. 2007 р. – К.: ДП Видавничий дім «Персонал», 2008. – С. 203-211.